

Слівінська Н. М.
к. е.н., доцент кафедри УП і РЕ
Ткачук О. М.

студентка гр. УПЕП-32 факультету економіки та управління
Тернопільський національний економічний університет

Трудова міграція України: сучасний стан і перспективи розвитку

У статті розглянуто проблему трудової міграції в Україні. Проаналізовано її причини, сучасний стан, наслідки та перспективи розвитку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільного життя стало зняття обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян. Якщо в попередній період у відокремленій від світу «залізною завісою» країні закордонні поїздки були привілеєм не багатьох обраних, то в 90-ті роки минулого століття вони стали доступними пересічним громадянам.

Трудову міграцію нині називають чи не найсерйознішою державною проблемою. Але, на жаль, законодавча та виконавча влада цього «не чує» та адекватно не реагує на застереження науковців. Характерними особливостями розвитку ринку праці в Україні на сучасному етапі залишаються: низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки, поширення безробіття, низька ефективність заходів державної політики щодо підтримки самозайнятості і малого підприємництва. Як наслідок цього, трудові міграції з України до інших країн стали об'єктивною реальністю, і без сумніву, масовим явищем. Це зумовлює необхідність аналітичних досліджень у цій сфері, адекватного інформаційного та статистичного забезпечення, і на цій основі формування ефективної державної політики щодо регулювання міграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у яких започатковано розв'язання проблеми. Відсутність об'єктивних статистичних даних стосовно зовнішньої трудової міграції населення спонукає проводити в Україні соціальні моніторинги та дослідження з даної проблематики.

Активну участь у розробленні, проведенні, аналізі та обґрунтуванні заходів щодо вдосконалення міграційної політики беруть участь провідні науковці Е. Лібанова, С. Пірожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк та ін.

Цілі дослідження. На основі проведеного аналізу сучасного стану трудової міграції в Україні, дослідити наслідки, які веде за собою дане явище та визначити перспективи розвитку трудової міграції в найближчому майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Факт, що трудова міграція є одним з численних аспектів глибокої і всеохоплюючої кризи в Україні не є таємницею ні для владних структур, ні для суспільства в цілому. Та якщо переважна більшість складових кризи є видимою для певних суспільних груп, добре поінформованих в силу професійних та посадових обов'язків, то проблема трудової міграції належить саме до тих, які пронизують все суспільство наскрізь, присутні у повсякденному житті мало не кожної української родини і безпосередньо впливають на всі суспільні процеси.

В історії України експерти і вчені виділяють 4-5 хвиль еміграції, але на сьогоднішній день, основним чинником виїзду громадян за кордон є різниця між економічними реаліями та соціальними запитами. І проблема полягає, насамперед, не стільки у сьогоднішніх економічних та суспільних негараздах, скільки у відсутності чіткої перспективи і бодай несміливих сигналів щодо покращення ситуації у не надто далекому майбутньому.

Причини трудової міграції в Україні носять майже виключно економічний характер. Проте, якщо на початку 90-х виїзди на заробітки за кордон зумовлювались зупиненням підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної плати, то нині їхньою метою у більшості випадків є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання тощо.

Опитування працівників-мігрантів дали можливість визначити ієрархію мотивів, які зумовлюють поїздки за кордон:

- заробіток задля поліпшення житлових умов (купівля чи побудова будинку), придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку;
- заробіток задля задоволення поточних життєвих потреб;
- харчування, придбання необхідних товарів повсякденного вжитку;
- накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладів;
- накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи;
- мотиви не матеріального характеру (побачити світ, здобути певні трудові навички, поліпшення знання мови тощо) [4, 160].

На сьогодні за кордоном, згідно з експертними даними, знаходиться 4млн.500тис. українських трудових мігрантів. Найбільше в Росії – 2 млн., в Італії і США по 500тис.та в Польщі – 450тис.Це значно більше, ніж за офіційними даними [2].

Крім традиційних сфер, де працюють українські трудові мігранти, а саме: обслуговування приватних помешкань, догляду за літніми людьми та дітьми, будівництво, сфера послуг у ресторанному та готельному бізнесі, спостерігається тенденція до розширеного ринку праці і сфер застосування робочої України у країнах перебування [5, 37].

Певне уявлення про масштаби трудової міграції дають дані прикордонної статистики в комбінації з результатами соціологічних опитувань міжнародних пасажирів у пунктах перетину кордону, які засвідчують, що з метою працевлаштування і торгового бізнесу здійснюється відповідно 4% і понад 10% виїздів на західному кордоні, 14% й 25% - на східному. Враховуючи різну інтенсивність руху на різних ділянках кордону, а також той факт, що щорічно українці понад 15млн.разів, перетинають кордон із напрямку виїзду, можна підрахувати, що громадяни України приблизно 1,4 млн. разів на рік виїждять за кордон з трудовими і близько 3 млн. – з комерційними цілями.

Разом з тим існують й інші, значно більші оціночні дані щодо кількості українських працівників-мігрантів. Деякі економісти називають цифру до 5-7 млн. осіб. [1, 38]. Незважаючи на різноманітність оцінок масштабів трудової міграції, всі вони, однак засвідчують, що поїздки на заробітки за кордон набули розповсюдження, стали типовими для багатьох українців джерелом доходів, мають завдяки цьому велике суспільно-політичне і соціальне значення.

Останнім часом, широко зростає кількість мігрантів з України, які отримали легальний статус проживання та праці у країнах перебування. У цілому, по всіх досліджуваних країнах, окрім Росії та Польщі, де більшість становлять нерегулярні мігранти, це близько 30-35% осіб. Водночас зростає тенденція до нелегального в'їзду українців до країн Євросоюзу, а також нелегального працевлаштування українців, які мають легальний статус перебування в одній країні, але у пошуках праці переміщуються до іншої де працюють нелегально.

Крім того, сьогодні відбувається «вторинна міграція», коли мігранти приїжджають вже до своїх родичів або друзів. Разом з тим залишається чимало людей, які через своє нелегальне становище потрапляють у рабські умови життя і праці, зокрема на Півдні Італії та Росії [2].

Явище трудової міграції має суспільно-економічний характер (як негативний, так і позитивний), все ж, тягне за собою важливіші наслідки, деякі з яких слід розглянути детальніше.

1. Депопуляція або «зненаселення». Згідно із явно застарілими, неточними даними, йдеться про 5-7 млн. громадян України, які нині перебувають за кордоном і у переважній більшості належать до категорії трудових мігрантів. Зважаючи на дані офіційного перепису населення в Україні налічується близько 48 млн. громадян, включно із тими, які перебувають на заробітках за кордоном, адже цифра 5-7млн. – неофіційна, про цих людей ніде у звітах перепису не зазначено, що вони фактично відсутні на території держави. Звівши ці дані до купи отримаємо невеселу

картину, близьку до демографічної катастрофи. Більше того: зрозуміло, що за кордон з метою заробітків виїжджає працездатна частина населення, а це – чоловіки і жінки репродуктивного віку, тобто за збереження нинішньої міграційної картини демографічна ситуація продовжуватиме погіршуватись.

2. Соціальне сирітство. Це явище є і буде невід’ємним атрибутом трудової міграції. Наслідком тривалого розриву сімейних зв’язків дуже часто стає асоціальна поведінка залишеного з дітьми когось із батьків, що веде до алкоголізму, розпусти, домашнього насильства, врешті-решт – до фактичного припинення існування родини, яка за всіх часів вважалася фундаментом і основою безпеки нації та держави. Психологічні травми, яких зазнають діти за умов тривалої розлуки з батьками, а також спричиненою нею розриву родинних зв’язків, призводять до негативного сприйняття реалій і оточення, пошуку прихисту у молодіжних кримінальних середовищах, дитячого алкоголізму, наркоманії та проституції.

3. «Відтік мізків». Одна з найболючіших проблем в контексті перспектив науково-технічного прогресу і належного стану безпеки нації. Це стосується вчених, галузевих фахівців, висококваліфікованого технічного персоналу, спортсменів та інших громадян України, які виїхали і продовжують виїжджати через недолугу мотиваційну політику на всіх рівнях. Зрозуміло, що у переважній більшості випадків, за умов належної оцінки їхньої кваліфікації, та досягнень на батьківщині ці фахівці відали б перевагу праці та життя у власній державі.

4. Ще одним наслідком трудової міграції можна виділити **політичний аспект**. Трудові мігранти, (насамперед – нелегальні), в умовах нинішньої української політичної дійсності стають зручним об’єктом політичних маніпуляцій. Найбільше це проявляється в час виборів і референдумів, у «просуванні» потрібних владі рішень чи кандидатів. На жаль, історія останньої української незалежності багата такими прикладами.

Можна виділити деякі позитивні риси міграцій. Значна кількість мігрантів за умов повернення та працевлаштування в Україні, привозить

набутий досвід сучасного господарювання (насамперед - у сфері обслуговування), сміливіше йдуть на впровадження інновацій у виробництві продукції, вносять у побут нову культуру спілкування, врешті – вкладають зароблені фінанси в українські банки. За офіційними даними українські трудові мігранти в 2006 році переслали на батьківщину 8,4 млрд. доларів, що становить 8% ВВП [2].

Оцінюючі результати трудової міграції, важливо врахувати перспективи її розвитку. Як доводять соціологічні дослідження, орієнтування на виїзд за кордон для постійного проживання більше притаманна особам, які мають досвід трудової міграції, ніж тим хто такого досвіду не має, а з числа заробітчан – тим мігрантам, котрі частіше і довше перебували за кордоном. Таким чином, трудова міграція виступає чинником, що підвищує ризик еміграції. При цьому ця перспектива стає більш реальною із збільшенням строків заробітчанських поїздок, кращою адаптацією мігрантів за кордоном. Покращенням внаслідок цього їх заробітків та умов проживання [4, 168].

На сьогоднішній день у зв'язку із фінансовою кризою, що охопила не лише нашу країну, а й інші європейські країни, ситуація погіршилась, стала більш складнішою, потребує негайного вирішення. Адже Україна на сьогодні ще не готова приймати додому всіх заробітчан, які можуть повернутися внаслідок того що, європейські країни теж потерпають від кризи. Посилились вимоги місцевих законодавств до працевлаштування мігрантів. Сьогодні ж під тиском зростаючого безробіття влада європейських держав почала вимагати від роботодавців знизити частину іноземців у штаті компанії, віддавши наявні вакансії місцевому населенню.

Італійський уряд навіть заявив, що готовий виплачувати компенсації працівникам-іноземцям, які самі вирішать покинути країну. Люди повертаються як з Європи, так і з Росії [1, 39].

На нашу думку, раптове повернення заробітчан може стати колосальною проблемою. Люди повертаються переважно в Західну Україну, де промисловість розвинена слабо і робочих місць нині практично не має.

До того ж ці українці вже встигли звикнути до більш-менш упорядкованого робочого місця й вищої, порівняно з українськими реаліями, оплати праці. За даними соціопитування Інституту соціології НАН України, найбільший досвід роботи за кордоном мають жителі західних областей - 36,8%, або більш ніж кожна третя сім'я жителі Центрального та Східного регіонів-26,4 і 21,4% відповідно, жителі західних областей - 15,4%. Найбільші країни – імпортери нашої робочої сили - Росія, Польща, далі – Чехія, Португалія, Італія, Іспанія, Ізраїль, США [2].

Проблема трудових мігрантів накладається на зростаючі проблеми в економіці нашої країни. Навіть якщо в західні регіони повернуться не обіцяні мільйони, а бодай сотні тисяч фахівців, рівень безробіття може сягнути катастрофічних масштабів. За прогнозами експертів, вже в першому кварталі 2009 року безробіття може становити 20-22% від кількості працездатного населення, а це дуже боляче вдарить по добробуту громадян.

Звісно, зростання безробіття можна було б знизити за рахунок активного розвитку туризму, готельного бізнесу й сільського господарства, проте для створення в цих галузях нових вакансій потрібні чималі інвестиції. Досвід показує, що тільки 10% трудових мігрантів після повернення в Україну відкривають свій бізнес. Причому цей відсоток не змінюється вже протягом багатьох років. На нашу думку, щоб ця цифра збільшувалась потрібно ухвалювати в країні програми, що передбачають юридичну допомогу при відкритті власної справи. Проте експерти визнають, що ні в уряді України, ні в чиновників Західних регіонів на сьогодні немає дієвого плану боротьби зі зростаючим безробіттям, тому фахівці, котрі повернулися на батьківщину, навряд чи надовго там затримаються. У пошуках хоч якоїсь роботи вони, як і раніше, їздитимуть по країнах, погоджуючись працювати навіть за мізерні гроші [2].

Висновки. Таким чином, масштаби, складність і неоднозначність феномену міждержавної трудової міграції з України вимагає від держави постійної уваги, цілеспрямованих дій, результативність яких безпосередньо

залежить від рівня володіння проблемою, інформаційного забезпечення її вирішення, постійного наукового моніторингу як розвитку міграційної ситуації, так і наслідків державної міграційної політики. Актуальним є питання стосовно соціального захисту наших співвітчизників за кордоном. Адже, працюючи за кордоном, а часто і перебуваючи за кордоном нелегально українські громадяни стають мішенню для зловживань працедавців, а також і прямого пограбування, яким нерідко займаються такі ж вихідці з України.

Доцільно було б для забезпечення прав трудових мігрантів приєднатись до Європейської конвенції про правовий статус трудящих мігрантів та Конвенції МОП №97, а також укласти угоди з країнами про взаємне працевлаштування громадян. Подібні угоди уже укладені в рамках країн-членів СНД, а також Польщею, Чехією і Словаччиною. Цього, зазвичай, недостатньо. Подальшим кроком було б врегулювання міграційних відносин з Грецією, Італією, Іспанією, де перебувають тисячі наших співвітчизників.

Держава повинна створювати економічні передумови для повернення своїх громадян, які працюють за межами країни. Для посилення процесу виведення з тіні трудової міграції, доцільно звернути увагу на виявлення недобросовісних туристичних структур, які займаються нелегальним працевлаштуванням громадян України за кордоном та створити системи контролю за роботою агентств з працевлаштування.

Важливим завданням вдосконалення міграційної політики держави залишається заходи щодо скорочення обсягів нелегальної трудової міграції, в першу чергу, молоді, через реалізацію ефективної регіональної соціально-економічної політики. Державна регіональна політика повинна бути спрямована на забезпечення можливостей продуктивної зайнятості, стимулювання розвитку малого підприємництва і самозайнятості, в першу чергу, молоді до 28 років, забезпечення нормальних побутових умов життя, якісного медичного обслуговування жителів регіонів.

Література

- 1.Варецька О.Соціально - економічне підґрунтя трудової міграції населення України // Україна: аспекти праці. - 2007. - №5;
2. www.Правда.com.ua;
- 3.Миколіук О.Міграція стала способом життя //День: - 2008 .- №6;
- 4.Ульяницька О.В.Проблеми безробіття та трудової міграції українців//Актуальні проблеми економіки: - 2006 - №8;
- 5.Довжун Б.Актуальне регіональне дослідження трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 2007. - №3.

Nataliya Slivinska, Olena Tkachuk

Ternopol National Economic University

Labor migration of Ukraine: modern stage and perspectives of development.

The problem of labor migration in Ukraine is examined in the work. The reasons of labor migration, its modern condition, consequences and perspectives of the development are analysed.